

Perspektive i razvojni izazovi preduzetništva u poljoprivredno-prehrambenom sektoru Republike Srbije

Raško Stefanović, Saša Obradović, Zoran Bročić

Sažetak

Uloga i značaj poljoprivredno-prehrambenog sektora u svetu, sve više se usmerava od statusa tradicionalne privredne delatnosti, ka strateškoj komponenti snabdevanja stanovništva dovoljnim količinama kvalitetne i bezbedene hrane. U savremenim privredno-tržišnim okolnostima, neizvesnost od moguće nestašice hrane je izrazitija i kompleksnija, jer je kriza hrane i poljoprivrede, povezana sa svetskim problemima u snabdevanju važnim resursima poput energije, mineralnih sirovina, vode, ali i dubokom i strukturnom deformacijom privrednog i finansijskog sistema. Istovremeno, vladajuća ekonomska paradigma, naročito u razvijenim ekonomijama sveta, ističe, da umesto tradicionalnog koncepta, poljoprivredno-prehrambeni sektor treba razvijati kao koncept novih preduzetničkih mogućnosti. U novim, izmenjenim i otežanim privrednim uslovima, na nacionalnom i globalnom nivou, pred poljoprivredno-prehrambenim sektorom Srbije, nalaze se izazovi povećanja proizvodnje i produktivnosti, održavanja postojećih i pronalaženja novih tržišta, prilagođavanja pravilima i standardima EU i STO, rasta konkurencije kroz otvaranje tržišta za proizvode iz drugih zemalja, osvajanja i primene novih tehnologija i drugih uslova koji će uticati na njenu strukturu i dinamiku razvoja.

Ključne reči: razvoj, poljoprivreda, preduzetništvo, hrana

Uvod

Poljoprivredno-prehrambeni sektor je važan segment domaće ekonomije, sa učešćem u BDP-u od oko 15% i u strukturi ukupnog izvoza sa oko 25%. Sposobnost srpske poljoprivrede da se nosi sa konkurentnim pritiscima rastuće liberalizacije trgovine, imaće uticaja na ukupnu makroekonomsku stabilnost i održivost privrede i društva kao celine. Poljoprivredu Srbije karakterišu određene komparativne prednosti sa stanovišta dobre kombinacije prirodnih resursa i klimatskih uslova, što pogoduje gotovo svim vrstama proizvodnje. U sadašnjim okolnostima, od ove privredne delatnosti se očekuju maksimalna tržišna valorizacija prirodnih i ljudskih resursa kojima raspolaže, profitabilni proizvodni programi, veća pokrivenost domaćeg tržišta, snažnija izvozna orijentisanost i očuvanje životne sredine. Osim toga, poljoprivredna i prehrambena industrija, kao jedini relativno vitalni sektori u domaćoj privredi, treba da doprinesu širenju preduzetništva i ruralnom razvoju, što je izuzetno značajno u kontekstu ukupnog privrednog napretka.

¹ Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Cvećarska 2, 21000 Novi Sad, Republika Srbija

² Poljoprivredni fakultet, Nemanjina 6, 11000 Beograd, Republika Srbija

1. Uloga i značaj poljoprivredno-prehrambenog sektora u Republici Srbiji

Poljoprivreda predstavlja jednu od strateških privrednih grana svake zemlje. Njena razvijanost određuje uslove za prehranu stanovništva, zaposlenost u ruralnim područjima i najvažniji je faktor razvoja prerađivačke industrije, turizma i trgovine. Ova grana ima veliki značaj u podsticanju razvoja drugih delatnosti koje je snabdevaju potrebnim reprodukcionim materijalom. Važan je izvor sirovina i tražnje za mnoge industrijske proizvode, posebno mineralna đubriva, pesticide, poljoprivredne mašine i različite robe široke potrošnje. Istovremeno, postoji veliki broj poslovnih mogućnosti koji se mogu pokrenuti u poljoprivredi i srodnim sektorima, pre svega u prehrambenoj industriji. Brz rast poljoprivrede je od suštinskog značaja, ne samo za postizanje bezbednosti u hrani i stvaranje prihoda u ruralnim oblastima, već i u smanjenju siromaštvo i poboljšanju kvaliteta života. Dinamičan razvoj u poljoprivredi, ima veliki uticaj i na druge sektore, što dovodi do ostvarivanja koristi u celoj ekonomiji i kod najvećeg broja stanovnika.

Poljoprivreda ima važnu ulogu u ukupnom razvitku privrede Republike Srbije. O njenoj važnosti, govori podatak, da oko 10% od radno sposobnoga stanovništva ostvaruje dohodak od poljoprivrede, a poljoprivredno-prehrambeni sektor učestvuje u stvaranju BDP-a sa oko 15%.

Domaća poljoprivreda u svojoj veoma važnoj ulozi, treba da ispuni nekoliko strateških ciljeva:

- proizvodi dovoljne količine kvalitetne i bezbedne hrane koja će biti prihvaćena od potrošača u zemlji i inostranstvu
- osigura viši nivo samodovoljnosti i poboljšava spoljnotrgovinski bilans zemlje
- stvara vrednosti kojima će osiguravati zarade poljoprivrednicima i kroz bruto domaći proizvod uvećavati rast ukupne ekonomije zemlje
- zadržava stanovništvo na selu i tako doprinosi zaštiti i unapređenju ovih područja

U novim, izmenjenim i složenim uslovima privređivanja, na domaćem i svetskom nivou, uloga poljoprivredno-prehrambenog sektora mora da se definiše tako da i dalje predstavlja izvor sredstava za život za relativno siromašno ruralno stanovništvo i da evoluiru u konkurentniji sektor, koji može da predstavlja značajan razvojni segment domaće ekonomije, posebno sa stanovišta povećanja izvoza. Ovaj sektor je u proteklom decenijama, posmatrano u celini i po pojedinim regionima zemlje, imao brze i značajne razvojne promene, kako u kvantitativnom, tako i u strukturalnom pogledu. Takav smer i karakter trendova, tekao je u kontinuitetu, dugi niz godina, sa permanentnim naporima za ostvarivanjem većeg razvojnog nivoa ove privredne grane, što je kreiralo i njene dinamične i stalne promene. Ovo se, između ostalog, reflektovalo u rastućoj proizvodnji, supstituciji tradicionalne proizvodnje intenzivnom, aplikacijama savremenih tehnoloških rešenja, povećanju izvoza itd.

Ekonomski značaj poljoprivrede u stvaranju bruto domaćeg proizvoda je još uvek relativno visok, uprkos trendu smanjenja u poslednjih nekoliko godina. (Tabela 1.). Nešto slabija pozicija, može se uočiti kod proizvodnje hrane, odnosno prehrambene industrije. Oba ova sektora igraju veoma važnu ulogu, pre svega u zapošljavanju, gde značajan procenat radno sposobnog stanovništva ostvaruje svoje prihode.

Tabela 1. Učešće poljoprivrede i prehrambene industrije u stvaranju bruto domaćeg proizvoda Republike Srbije, 2001-2010

Godina	Poljoprivreda	Prehrambena industrija	Ostale privredne delatnosti
2001	14.3	5.7	80.0
2002	13.3	5.3	81.4
2003	12.1	4.9	83.0
2004	13.3	4.8	81.9
2005	11.9	4.4	83.7
2006	11.4	4.7	83.9
2007	9.8	4.7	85.5
2008	10.1	4.4	85.5
2009	10.0	4.2	85.8
2010	7.9	3.4	88.7
Prosek	10.2	4.7	85.1

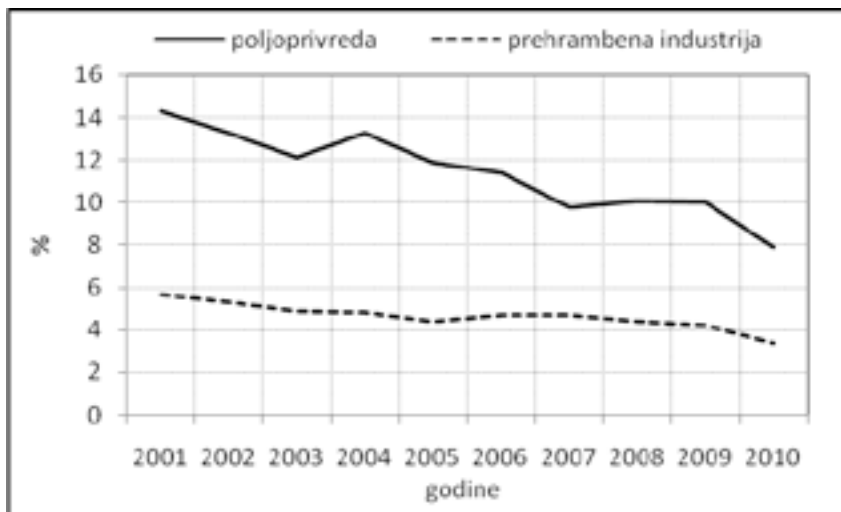
- od 2001 do 2009 obračun vršen na bazi stalnih cena iz 2002. godine
 - za 2010. godinu obračun vršen po cenama prethodne godine

Izvor: Obračunato na osnovu podataka Statističkih godišnjaka Republike Srbije, RZS, Beograd.

Jedno od strukturnih obeležja poljoprivredno-prehrambenog sektora u našoj zemlji, jeste veći udeo primarne poljoprivredne proizvodnje u bruto domaćem proizvodu, nego što je učešće prehrambenog sektora. Ovo ukazuje na nizak stepen finalizacije, odnosno na činjenicu, da se značajan deo poljoprivrednih proizvoda troši ili izvozi u sirovom stanju, a ne prerađuje u sopstvenim kapacitetima, da postoji značajan udeo prirodne potrošnje u ishrani seoskog stanovništva, kao i izražen plasman poljoprivrednih proizvoda preko neformalnih kanala podaje.

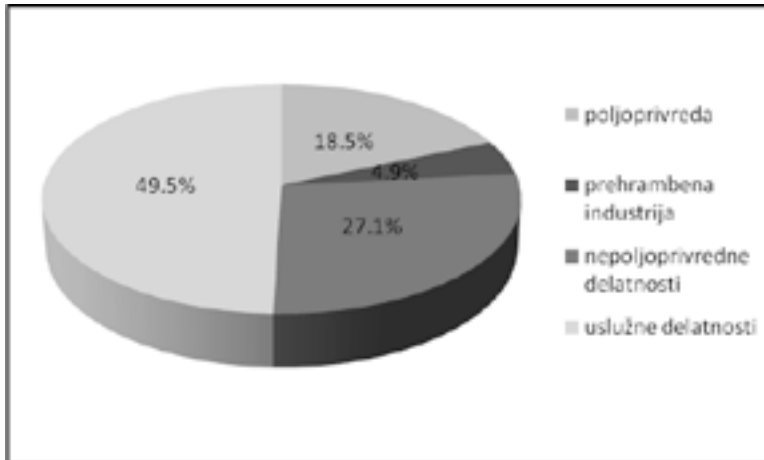
Poljoprivredno-prehrambeni sektor ima dobre potencijale za rast, zbog rastuće tražnje i više različitih komparativnih prednosti. Podaci dobijeni putem ankete o potrošnji domaćinstava u 2011. godini, pokazuju da izdaci za hranu, piće i duvan u Srbiji, čine gotovo 44% ukupnih izdataka domaćinstava. Istovremeno, umereno se menja i struktura ishrane, koja se pomera ka višim nivoima vrednosti, kao što su voće, povrće i proizvodi životinjskog porekla. Relativno visoke cene hrane na svetskom tržištu, ukazuju da su tržišta za poljoprivredno-prehrambene proizvode sve veće vrednosti.

Grafikon 1. Tendencije kretanja učešća poljoprivrede i prehrambene industrije u stvaranju bruto domaćeg proizvoda Republike Srbije, 2001-2010

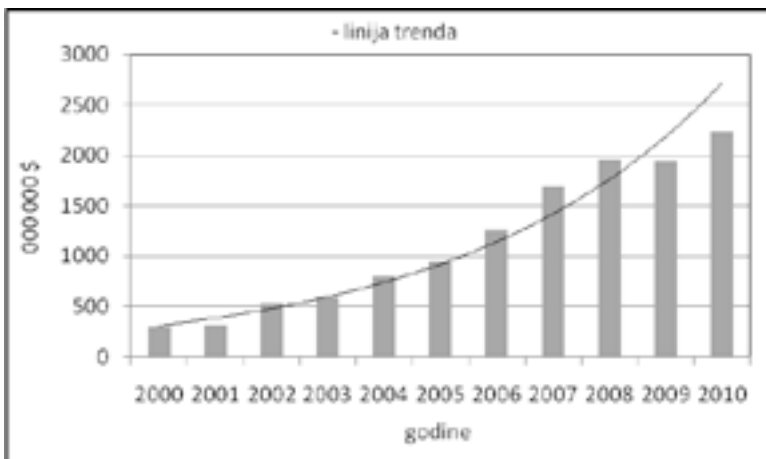

Veliki značaj poljoprivrede, proizilazi iz njenog uticaja na očuvanju ruralnih područja, jer oko 55% ukupnog stanovništva živi u njima. Posebno su korisni njeni efekti na ruralni razvoj, jer utiče na održavanje prirodnih resursa, zapošljavanje radne snage, očuvanje tradicije i sl. (Pejanović, 2007). Uvažavajući činjenicu, da je Srbija zemlja u kojoj je privredni sistem još nerazvijen i sa velikim teškoćama, uloga poljoprivrede je još kompleksnija. Ova delatnost ima težak zadatak, jer mora da apsorbuju višak radne snage iz drugih sektora privrede koji su već završili proces tranzicije i u isto vreme, da poveća svoju produktivnost i poboljša konkurentnost kako na domaćem, tako i na svetskom tržištu. Ovaj proces prenosa ekonomskih i ljudskih resursa od nepoljoprivrednih ka poljoprivrednim aktivnostima, intenzivno traje deceniju i to će se nastaviti do momenta revitalizacije industrijskog sektora, sektora usluga, kao i ostalih profitabilnih sektora u odnosu na poljoprivredu.

Zaposlenost u poljoprivredno-prehrambenom sektoru i dalje apsorbuje veliki deo ekonomski aktivnog stanovništva. Učešće poljoprivrede i prehrambenog sektora u ukupnoj zaposlenosti u našoj zemlji i dalje je relativno visoko. Prema podacima za 2010. godinu, 18.5% zaposlenih je radilo u poljoprivredi, a 4.9% u prehrambenoj industriji (Grafikon 2.).

Grafikon 2. Struktura zaposlenosti po ekonomskoj aktivnosti u Republici Srbiji u 2010. godini

Dinamičan razvoj poljoprivredno-prehrambenog sektora, važan je i sa stanovišta spoljnotrgovinske razmene i predstavlja značajnu osnovu za pokretanje privrede Srbije. Izvoz domaćih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u sadašnjem ekonomskom trenutku, predstavlja jedan od prioritarnih ekonomskih ciljeva u razvoju naše zemlje. Uloga i značaj poljoprivrede i prehrambenog sektora u spoljnotrgovinskoj razmeni, determinisani su ostvarenim učešćem u ukupnom izvozu i uvozu privrede u celini. Ovo je naročito značajno sa aspekta dinamike i strukture izvoza, koji u strukturi ukupnog izvoza učestvuje sa oko 25%. Ovaj sektor ostvaruje pozitivan saldo razmene, zahvaljujući rastu izvoza i doprinosi razvoju ukupnom spoljno-trgovinskom bilansu zemlje (Grafikon 3.).

Grafikon 3. Dinamika trenda izvoza poljoprivredno-prehrambenog sektora Republike Srbije, 2000-2010

Spoljnotrgovinski promet poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, sve više ima dominantan privredni značaj, obzirom da se jedino kod ovih proizvoda ostvaruju stabilni i pozitivni učinci u ukupnoj trgovinskoj razmeni (Jevtić i Stanković, 2010). Izgradnja stabilnog i optimalnog rasta i ra-

zvoja domaće poljoprivrede kroz izveznu orijentisanost, kao poluge bržeg ekonomskog i društvenog razvoja, može da se ostvari većim ulaganjem u ovaj sektor i identifikovanjem osnovnih razvojnih faktora koji utiču na spoljnotrgovinsku razmenu.

Treba istaći, da i u narednom periodu, postoji veliki razvojni potencijal za rast nivoa spoljnotrgovinske razmene poljoprivredno-prehrambenog sektora. Neophodno je i u punoj meri iskoristiti komparativne prednosti ovog sektora, pre svega, kroz povećanje proizvodnje i prelazak na proizvodnju viših faza prerade primarnih proizvoda.

2. Mogućnosti i perspektive razvoja preduzetničkih aktivnosti u poljoprivredno-prehrambenom sektoru

U današnje vreme, sve više dominira uverenje da naša zemlja u novoj razvojnoj fazi privrede, treba da stvara i održava konkurentsku prednost putem preduzetništva, inovativnosti i ubrzanog tehnološkog razvoja, što će omogućiti povećavanje i ekonomskih mogućnosti.

Poljoprivredno-prehrambeni sektor doživljava duboke promene u poslednjih nekoliko godina. Ekonomski i tržišni uticaji deluju na ostvarivanje različitog nivoa prihoda u ovoj privrednoj grani. Istovremeno, poljoprivredni proizvođači su pokazali različite sposobnosti da se prilagode aktuelnim promenama. Njihova sposobnost i sklonost da se uključe u preduzetničke aktivnosti, veoma je važna sa stanovišta primene različitih modela, koji će im osigurati razvoj i ekonomski opstanak u ovom sektoru.

Preduzetništvo se može definisati kao proces korišćenja privatne inicijative sa ciljem da se otpočne novi preduzetnički poduhvat, transformiše postojeći koncept poslovanja ili da se diverzifikuje aktivnost postojećeg preduzeće sa mogućnošću potencijalnog rasta. U savremenim uslovima, preduzetništvo predstavlja aktivnost, koja je prevashodno orijentisana na ostvarivanje profita na tržištu, zasnovana na kontinuiranim promenama i spremnosti da se preuzme rizik u ostvarivanju takvog poduhvata. Može se reći da je preduzetništvo i proces koji podstiče kreativnost, podrazumeva preuzimanje rizika i poslovno planiranje sa ciljem iskorišćavanja potencijalnih mogućnosti. Ono omogućava poslovanje i stvaranje profita kroz identifikovanje tržišnih mogućnosti i stvaranje jedinstvene kombinacije raspoloživih resursa. Cilj svakog potencijalnog preduzetnika, treba da bude pronalaženje posla, koji će na najbolji način da ostvari vezu sa znanjem, potencijalima, interesima i budućim očekivanjama od bavljenja preduzetništvom, sa jedne strane i sa zahtevima tržišta, sa druge strane. U sadašnjem ekonomskom trenutaku, preduzetništvo je jedno od domaćih razvojnih šansi. Međutim, novo vreme zahteva i nova rešenja, a razvoj novih ekonomskih kategorija, zahteva i redefinisane nekih osnovnih ekonomskih postulata.

Kada se govori o razvoju preduzetništva u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, potrebno je ukazati da su u današnje vreme nastale drastične promene u ovom sektoru na globalnom nivou i učinile preduzetništvo veoma složenom aktivnošću. Ovakvo stanje, stavlja kreatore ekonomske politike pred nove izazove i zahteva odgovore na pitanja koja će ukazati, koliko poljoprivredno preduzetništvo može biti stimulisano i isplativo. Ostali problemi, sa kojima preduzetnici u poljoprivredno-prehrambenom sektoru mogu da se suoče, jesu: povećanje konkurencije, liberalizacija trgovine, sve izraženija potreba za integracijom u okviru poljoprivredno-prehrambenog lanca, nedovoljna atraktivnost ovog sektora za investiciona ulaganja i dr.

Kada je reč o razvoju preduzetništva u poljoprivredno-prehrambenom sektoru naše zemlje, može se reći da postoje dobri potencijali i mogućnosti za njegov razvoj. U tom smislu, potrebno je ukazati na pozitivna iskustva zemalja, koje su svoj privredni razvoj zasnivale na ekonomskim mo-

delima u kojima je dominirao poljoprivredno-prehrambeni sektor (Holandija, Danska, Mađarska itd.). Širenje preduzetništva u ovom sektoru, treba da omogući rast i razvoj konkurentske proizvodnje, uvođenje novih-tržišno atraktivnih i propulzivnih proizvoda, većem zapošljavanju stanovništva-naročito seoskog, obnovu i razvoj sela, rast izvoza, supstituciju uvoza i dr.

Najstariji i najvažniji koncept preduzetničkog razmišljanja u poljoprivrednom sektoru je proizvodnja, jer je uvek bilo potrebno da se obezbede dovoljne količine hrane za ishranu sopstvenog stanovništva. Ipak, ovaj koncept je ispunio maksimum svojih razvojnih kapaciteta, naročito ukoliko je tržište zasićeno i u stagnaciji. U takvim okolnostima, s obzirom na ekonomiju u celini, ovakav pristup ne može biti glavni oslonac preduzetničkog razmišljanja. U vezi sa tim, sve više se razvijaju i dominiraju koncepti koji zagovaraju širenje preduzetništva u ruralnim područjima, gde preduzetničke aktivnosti mogu imati multifunkcionalan kontekst.

Preduzetništvo u poljoprivredno-prehrambenom sektoru preko razvoja malih i srednjih preduzeća, može da bude značajan faktor razvoja primarne poljoprivredne proizvodnje. U onim delatnostima prehrambene industrije, koje ulažu u svoju sirovinsku osnovu (mlekare, šećerane, uljare), poslednjih godina primetan je rast poljoprivredne proizvodnje, ali i stepen korišćenja kapaciteta prerade. Razvojem preduzetništva u prehrambenoj industriji, dolazi do unapređenja tehnologije prerade, rasta kvaliteta proizvodnje i proizvoda, čime značajno povećava svoju efikasnost i konkurentnost na svetskom tržištu. Istovremeno, sa unapređenjem prehrambene industrije, ostvaruju se pozitivni uticaji i na razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje, kao njene sirovinske osnove. Takođe, mala i srednja preduzeća koja se osnivaju u oblasti zanatske prerade poljoprivrednih proizvoda, trebala bi kroz razvoj preduzetništva da povećaju stepen finalizacije sopstvenih proizvoda (prerađevine od žitarica, voća i povrća, mesa, lekovitog bilja sl.). Njihov razvoj bi trebalo da bude kooperativan sa prehrambenom industrijom, ekološkom proizvodnjom i razvojem turizma. Integracija proizvodnje, prerade i plasmana kroz razvoj preduzetništva preko malih i srednjih preduzeća, sitnim proizvođačima obezbeđuje povećanje efikasnosti u domenu proizvodnje, prerade i nastupa na tržištu. Sve ovo će dovesti do manifestacije pozitivnih efekata u razvoju primarne poljoprivredne proizvodnje, većem zapošljavanju i rastu prihoda.

Jedan od poželjnih modela razvoja preduzetničkih aktivnosti, svakako predstavljaju i poljoprivredne zadruge. Poljoprivredne zadruge mogu da ubrzaju proces razvoja i učešće seoskog stanovništva u njihovim aktivnostima. U mnogim zemljama, one su dokazane kao optimalan model preduzetništva, u kojima sitni poljoprivredni proizvođači mogu da organizuju i optimizuju ograničene proizvodne resurse i povećaju svoje ukupne prihode. Preduzetništvo preko poljoprivrednih zadruga, značajan je instrument i za pomaganje seoskom stanovništvu u rastu zaposlenosti i diverzifikaciji izvora prihoda. Čak i u visokorazvijenim zemljama sveta, zadrugarstvo i dalje ima veoma važnu ulogu u njihovim ekonomijama (Holandija, Danska, SAD).

Porast kvaliteta života u ruralnim područjima i podsticanje diverzifikacije ekonomskih aktivnosti, važni su zahtevi za prilagođavanje ruralne ekonomije savremenim razvojnim trendovima u ovoj oblasti. Posebno je važno ukazati na međusobni odnos između poljoprivrednog preduzetništva i njegovog prostornog konteksta. Preduzetničke aktivnosti mogu napraviti značajan doprinos ruralnom ekonomskom i socijalnom razvoju. U vezi sa razvojem uspešnog preduzetništva u ruralnim sredinama, mnogi primeri već su poznati i primenjeni u državama Evrope i sveta. Potencijalna ulaganja u ruralna područja i preduzetništvo u njima, treba da se odnose na širenje ruralne privrede kroz stvaranje i poboljšanje infrastrukture, obnovu i razvoj sela i zaštitu i očuvanje seoske tradicije. Ova pitanja treba rešavati kroz definisanje precizne razvojne strategije, koja je zasnovana na održivom razvoju ruralne ekonomije u celini (Popović i sar., 2011). Optimalan razvojni model ruralne ekonomije, treba da se fokusira na održivi razvoj poljoprivrednog sektora koji podra-

zumeva konkurentnost, bezbednost hrane, ubrzanje ekonomskog razvoja ruralnih područja, razvoj preduzetništva i sl.

Novе orijentacije u ruralnom razvoju, suprotne razvoju zasnovanom na spoljnim investicijama, temelje se na podsticanju lokalnih preduzetničkih aktivnosti (*Jakovljević, 2011*). Ovo bi omogućilo otvaranje novih radnih mesta i višestruke ekonomske koristi za ruralna područja. Ruralna područja su u današnje vreme sve privlačnija za otpočinjanje različitih vrsta poslovnih aktivnosti, naročito za one koji nisu konkurentni u urbanim centrima (*Pejanović i Njegovan, 2009*). Važno je naglasiti, da se preduzetništvo u ruralnim područjima, po svojoj suštini, ne razlikuje od preduzetništva u urbanim sredinama. Preduzetništvo u ovim oblastima, predstavlja iznalaženje jedinstvenog spoja resursa, bilo unutar ili izvan poljoprivrede. U izvesnoj meri, ekonomski ciljevi preduzetnika i društveni ciljevi ruralnog razvoja, jače su povezani nego u urbanim sredinama. Iz tog razloga, preduzetništvo u ruralnim područjima ima relativno veliki uticaj na njihov sveukupni razvoj. U strukturi preduzetničkih delatnosti, postoji veći broj aktivnosti koje se mogu aktivirati u funkciji intezivnijeg ruralnog razvoja. Sektori kao što su ruralna industrija i ruralne usluge, pored poljoprivrede i šumarstva, dobijaju sve više na značaju. Uvođenje alternativnih delatnosti, posebno je korisno na ruralnim područjima, koja su manje pogodna za produktivnu poljoprivrednu proizvodnju (*Spalević, 2009*).

Uspešan razvoj ruralne preduzetničke ekonomije na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima, treba da se zasniva na diverzifikaciji poljoprivrednih i nepoljoprivrednih aktivnosti. (*Nikolić i Maksin-Mičić, 2003*). Razvoj preduzetništva u ruralnim sredinama, često uključuje preduzeća koja su vezana za poljoprivredu, uključujući tu i mogućnosti za učešće porodičnih poljoprivrednih gazdinstava. Mala i srednja gazdinstva, mogu da postanu proizvođači specifičnih proizvoda za plasman u određene tržišne niše, što će im omogućiti, da u njihovim naporima budu ekonomski efikasnija. Visoka specijalizacija u proizvodnji, strategija je koja može da obezbedi dobar preduzetnički uspeh.

Diverzifikacija poljoprivredne preduzetničke aktivnosti, može da se odnosi i na kreiranje dodatne vrednosti kroz vertikalno povezivanje proizvodnje poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Ove aktivnosti su međusobno uslovljene, jer primarni proizvodi omogućuju preradu u finalne proizvode. Razvoj poljoprivredne preduzetničke aktivnosti, preko vertikalne integracije je u vezi sa diverzifikacijom ruralne ekonomije, kao što su razvoj marketinga poljoprivrednih proizvoda, različite usluge poput ruralnog turizma, specijalizovane prodavnice, direktna prodaja i druge usluge.

Primena odgovarajućih preduzetničkih aktivnosti u ruralnom prostoru, uključuje novo zapošljavanje seoskog stanovništva, smanjenje rizika gazdinstava koja obavljaju samo poljoprivrednu proizvodnju, omogućava dopunjavanje poljoprivrednih prihoda sa novim ekonomskim aktivnostima, stvara nove mogućnosti za dobit u slučaju da poljoprivredna proizvodnja ne stvara dohodak koristeći ruralne komparativne prednosti (resursi, lokacija), a sve sa jednim ciljem: brži razvoj sela i poboljšanje kvaliteta života u ovim područjima. Dosadašnja iskustva razvijenih i zemalja u razvoju su pokazala, da se svaka promena pri-vredne strukture ruralnih područja, u izvesnoj meri ostvaruje i podsticanjem razvoja malih i srednjih preduzeća u nepoljoprivrednim delatnostima, koja ostvaruju vezu sa poljoprivredom (*Radovanović, 2010*). U tom smislu, ruralna preduzetnička ekonomija, može uključiti različite perspektive i razvoj različitih industrija kao što su: industrija drvene ambalaže, tekstilna industrija, proizvodnja kože i proizvoda od kože, obnovljive energije i dr.

Zaključak

Poljoprivreda predstavlja jednu od najvažnijih privrednih grana u našoj zemlji i smatra se osloncem domaće privrede. Ona je važan sektor za razvoj ostalih privrednih grana, poput industrije, trgovine, turizma, ugostiteljstva i sl. Ubrzan razvoj poljoprivredno-prehrambene industrije je od su-

štinskog značaja za postizanje bezbednosti u snabdevanju hranom, ostvarenju prihoda, smanjenju siromaštva, povećanju zaposlenosti, rastu izvoza i dr. Istovremeno, ova delatnost treba da doprinese jačanju preduzetništva i ruralnom razvoju, posebno u kontekstu ukupnog privrednog razvoja.

Preduzetništvo u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, ima veliki potencijal u pogledu otvaranja novih razvojnih mogućnosti. Podsticanje i jačanje preduzetništva u ovom sektoru, treba da omogući uvođenje novih tržišno atraktivnih proizvodnji, porastu zaposlenosti, revitalizaciji ruralnih područja, povećanju izvoza itd. Naročito pogodan i strateški značajan model u procesu uspostavljanja i jačanja preduzetništva u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, predstavljaju poljoprivredne zadruge. One, u aktuelnim privrednim okolnostima, mogu da imaju ključnu ulogu u preduzetničkom angažovanju velikog broja poljoprivrednih proizvođača i na taj način omogućće povećanje prihoda, ekonomsku vitalnost i održivost.

Perspective and developing challenges of entrepreneurship in agri-food sector of Republic of Serbia

Abstract

The role and significance of agri-food production in the world rose from status of traditional production to strategic component of supply of human population with sufficient amounts of high quality food and safe food. Under current market conditions possibility of food shortage is more complex as food and agriculture crises is linked to supply of energy, mineral resources and water, but also with deep and structural deformation of economy and finance. At the same time, particularly in developed countries, there is a prevalent economic paradigm standing that agri-food sector should be developed as concept of entrepreneurship instead of traditional concept. For Serbian agri-food sector under new conditions of national and global economy there is a challenge of increasing production and productivity, keeping existing and finding new markets, adopting EU and WTO rules and standards, raising competition as a result of opening of domestic market for products from other countries, application of new technologies and other conditions which will affect its structure and dynamics of development.

Key words: development, agriculture, entrepreneurship, food

Literatura

1. Jakovljević Sanja (2011). Lokalno preduzetništvo i ruralni turizam, *Ekonomski vidici*, vol. 16, br. 2, str. 391-403.
2. Jevtić, S., Stanković, V. (2010). Izvozno orijentisan rast i razvoj poljoprivrede Srbije, *Tržište, novac, kapital*, vol. 43, br. 1, Privredna komora Srbije - Centar za naučno istraživački rad, Beograd, str. 5-18.
3. Nikolić Marija, Maksin-Mičić Marija (2003). Ograničenja ruralnog razvoja u uslovima tranzicije, *Ekonomski anali*, vol. 44, br. 159, str. 159-171.
4. Obradović, S. (2005). Poljoprivreda kao oslonac ekonomskog razvoja-globalne tendencije, *Tematski zbornik U: Multifunkcionalna poljoprivreda i ruralni razvoj*, Beograd, Institut za ekonomiku poljoprivrede, str. 92-99.
5. Pejanović, R., (2007). Dileme oko koncepta našeg agrarnog razvoja. *Agroekonomika*, br. 36, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad, str. 7-24.
6. Pejanović, R., Njegovan, Z. (2009). Aktuelni problemi poljoprivrede i sela Republike Srbije, vol. 37, br. 1, *Industrija*, Ekonomski fakultet, Beograd, str. 87-99.
7. Popović Vesna, Katić B., Savić Mirjana (2011). Ruralni razvoj u Srbiji i lokalne zajednice, *Ekonomika poljoprivrede*, vol. 58, br. 1, Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, str. 33-44.
8. Radovanović V. (2010). Integralni ruralni razvoj-ka skladnijem regionalnom razvoju, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 132, Novi Sad, str. 41-51.
9. Spalević Aleksandra (2009). Mogućnosti za razvoj ruralnog područja u Republici Srbiji, *Zbornik radova Geografskog instituta "Jovan Cvijić", SANU*, vol. 59, br. 2, str. 133-147.